

ДЬОБУС ТЭРИЛТЭ ДЬОНУН ГАСАА

Күн сирин көрдөрөр күбэй Нийээ кариэтэ цитэн-ана-
так болор Алан Айылда барехсан! Алазай манган
кун, чөбдик салтан, зираас уу, тудалыныр хара тыва
үүнина кини хамсынхар карамайы, үргүүхары сууринчо-
ра — түгүнч да комомжат сүдүү байв. Бу сүдүү баий
чоллоо туруута үүнина комүүсэлжүүх болуута — го-
сударство дыланчата үүнина касында. Суверенитеты
иймийт Саха Сирин правительстотын бийр үтүү жи-
ншилжүүх дыланчынан сирин үүмдэг баийн ба-
рынан республикалык бийтийн бас билэхийнэр ба-
зор түүнчн Россия салалтатын нытари собулагчийн
гентисчинтэ, буолар. Айылда харысташибийн государствийн тайнынга турбуран, 1992 сэцэвэххэд урууну
айылда харысташибийн комитетийн онногдгар Айылда харысташибийн министерства тэргүүлбига. Ихинтэй
гаагтын улдуустар азны инспекцияар тэргүүлжин дью-
бүн соругу турбурунан үзүүлжин сабалаабыттара.
Миний бийнэгүй улзууснүүт Айылда харысташибийн ин-
спекциятын начальника Монголын Валерий Мансимовын
корсон үзүүн-хамнайын түүнчлийн конспираторын
кордостум.

— 1992 сыналахтан тәрілдеш үзінші өзөрек
Штат байырыттың үзбіліктір төрдөгөбүт. Магадан
Петр Петрович — мистарей инспектор, Чистяев
Николай Петрович — государственный инспектор,
Бартузов Николай Егорович — инспектор. Итениң та-
бының изинликтөркөз жаңынан инспекторлар
үзіншілер. Үлэйт сүйнеге ала-соруга тудалының
әйгө уошын айналып харастабыны тәрійин, күнту-
рулар. Улуустағы савициадаңыр, жөнхөз, АИ, ми-
нистерлик, сир комитетин уошын жетелдүбінде тәрілдөрдөн
оксусынан жытары башыра субстанция тұлғалыбыт. Одо
тәрілдөрдің сақталып тудалының әйгөре, хамсыры
харастайты, айналыса харастабылахтың салынна-
шар туунаң иштеп-идотту үзінші мытабыт. Биле-
тиң оқсусаларға экологической урохташыны прог-
рамманиң өзүрүлдер. Оноң, оғы алғаш жара саңыт-
тың экологический культурағы сайдар. Итениң изинли-
нан үзінші арағатыгар әзис үтүү собызылдаш.
Седан алдың ырағындардың шай билләрилер — өзөр
сирини, уулусса, талғазың ишнен-тәнен ырастаудын-
на, тунсарымыга, көдордүүгө, обону ыраистық тутыр-
ға, наң үстата жүнинуладубут боду-сабы дынайтарға
лас биреден изинлик общественнона кохтоюхтүк
қыттар. Оксусаларға «Экология таңғынтың сабала-
шар», «Дизайнин күттала суюх болуутуи күнисар»
мытасылыштара үткесін күбүлүйдә, бу дынаң әрчи-
тиңен тәжиттеслейтін кылнас қызметары, биңдердөр мыт-

тапчиллар. Итини сөргө сайын экологический даа-
шырдар тарылжын узактылар. Биңиги бу мыныллар
малдыштын спонсордаси көмкөйбүт.
Киши тутта паттымахса сөй, шийлигинин экологи-
ческий урохтээшинге утумнаахтык үазлир энту-
зиаст учууталлары Сылантан Егор Дмитриевич Ма-
каровы уонина Мындаарайттан Николай Иппокеп-
тиевич Протодьяконовы.

Үзбектүрк хайында тұлалылар өзгөн жа-
рыстағын булар. Салғыны, Салғыны түрк-
тасынан шетелдіктердің булалдар. Сыныптара
тәншисиеттегінде, улууска барыта 193 котельники баар,
умматында — манынан, төбүнан үшінде 100-ке отту-
гынан. Консай иле 40 та булалар. Бірінші төбөр сир,
27 АЭС үйнін ГСМ харайар сир, 63 үлашан тараж-
тар балалар. Діз бу облыстыры барыларын нор-исте-
сізділібын, зоологиялық экспертиза түмүнгін тү-
напарта қолданылған биәрбет. Біның күлүн
тутар шағындықтарда котельникинан нефть тох-
тууга тағарылған сыртынан, мөдіншілдік дылдаудайыттан,
Они ожютоох техкоммуникация үзбеншілдер түүнчелері
Узакий ыраствабыннан, ал түмүнгө салғынға дын
одорор дынайар буорту оғоңдултубата. Тұнаашаах бу-
руйдаах жетаралғанынта.

Росийской Федерации Уу кодексин балансын
шыныгын олоң таңбары төрүлдөрсө, баңынай хан-
айысты болаларнан уу лиңит олохтоңор. Холобурун
эттөхөн кийин сал 313 түншисе ачыга 318167 кубо-
метр муга дөмүт борилабыт. Уу кодексин кийин
шынын олохтоңор эннегиззэх үзүйт администривий эн-
некиң гардышлаш туар. Сал түмүгүнен барыта 55
тогуя экологической бөржисөркөн мыйтыбыт. Итини
сөргөн улууска баар күөллөрү, үрөхтүн үчүнкөн ылан,
паспордаан олохтоо дынылталар порүүзүртгөр вай-
ливекторицини сыйындардыбыт. Инспекция үзбөйттерин
үчиниң балыкхө оруу козмолөөр бишрдинлөөн энту-
зиаст дөммүт сымалдарын түзүгүр 20 күөлүс тобо
балыты уунаста мыйтыбыт, ону тайланган аасын салы-
таг «Чакыр эбетигэр» Черышевскайдыры рыбзавод-
тасын асадад.

Биир эпизодеях үйлбитеңи булат сезонугар хонтуруолу олохтооңын буолтар. Саласы, күйүнгү күс, баалыстаанын бөлдөөгү тутуңуу, сааны, саа сэбни бородактак, докумуштаах илдээ сүлдээр наадатын уюна оны айылда харысталбылын ишешекинде ортуу хонтуруоллуурин хас бирдиги бузгут фидүүр бүккүштөаах. Ол ээзди юнит син биир тахсар. Ол күрдүк, бу быйылты сезонга 19 юйзеччи эпизоду

тардылынна, ол түмүгөр 20 саа, 5 изим тутудында, ушесайк 2,5 тыңыныч сөзкүобай суумаздан мэдээрэй түйэрлэлини. 1997 сыйлааххад тайхтахын нызларын бүлтвайынкыга республика үрдүнэн жөрөгрөй билээрээдэгитэ. Онон, тайабы, табаны, бүүгүншийн бүлтүүргө лицензия бэрэлжилбээт. Оттои энэ курдун тайрманылаах кызылтыгар мөрөнөрөй билээрээдэгээр тоото ойдоммет. Сорох бүлчүүттар энэбээ жөнүүд ылан бааран тайхтын түбөлттээр тахситидир. Аасынгы сыйла 4 онинук түбөлтээ тахсмыбытийн билэгийн энчижис тардылынна.

Айылбабыт саямай көрд-жыныз маанилесиңиз иштегүн кызы Амма эбениң көлөпкөнүр чылбырынаас ~~жаларар~~ түнгүттән, улуус даянаптын аныраа үзүрлөөлүнген 361 тыңынча гектар наиниздүк айылбабыттын ресурсынай резерват төрлилүк эзор. Резерват базадынынната оғонбулган бүттэ. Аны Правительство Кыргызстана таҳсарын көтөнбөйт, оччотугар ресурспай ресурсыннын жана зертвашындыктын зертвашындыктын ресурсунын реестри көрүүтүгөр барылгандаан түшсүз. Мисстөбү тутуу да-то сафаланан түрар. Мырылаа Амма унгур Ганы Василий Васильевич салайлааччылынан биргесең түрлүү базалы — дыккин, гаралын оңгордо. Ишкүннөөртүүрдүү энгизүүнүн-хоттооңа, барыл быйынтышынан Чурапчы, Таатта улуустар спид-журнада хабар Амма анын сунгульческин туристичеккай-рекреационной зонада залуухтаах. Мындаа жайылаасы «Күстүк» экологиялык клин, Хахыйяахха баар урукку Амма Дайменд түркүзүттө, Тойэр Хайя эмис бу гитимин күнспектире.

Аасын 1997 салттан сағадаан онын эңгөр хамгипе Айылда харыстабылын инспекцияларын түшүнүүраа Башкортостан территориалынай вайылда харыстабылын комитетта тэржаллапты. Онои, билитин иштеги улууустарбытын кытари ыкса сиббодостоохтаа чечибат, рекультивация үзүлөррин, зынчотточески борбориккын хардарынан көмөлөсүүнөн ытыйт. Иштеги тахсамышлаах будудуугүар көльдүүтсөн эңгөр.

Ыстараабы түйерининде улүүчүйбеншилт, көнгө быстабыны туюх ханник инине чөлүгөр түйештүрмөдөттөн айланыпта үзүүлэббет. Балдар таа шарттада оското салтсанар буоллашына, пикис, түүгү түйештүрмөдөн диктүүрүп ыстараан түйэрлабыт.

Илай даңызынан арағачалымыр дікүүс үзілдігесінде тұралған салайшычты Монастырев Валерий Евгеньевичтің жаңа күннен көмекшінин тұрғындарынан.

Р. СИБИРИЯ

ҮРҮНГ ТУНАХ ҮЙДАР: ОННУК ДУО?

Бүгүн, Сааскы Ныкууолунтсан заахтахха, сад орто-
то. Ул-хамисе үйүүгөр калёйнилээх үргүг туха
шайдарбыт кээрмийнтарго эрэ биэр. Саймынгыт барах-
сан галалтынтыг бийшиг ийн тутуника гуюх: бы-
ланын тафымжнатаа бүн-ийг за тухан бийдээ.

шанынан тайымкыната, күн-йи да турал боладь.

Оттой миссталларгэ үзү-хамнаас туруга хайдаймы? Дъя, озын билэхори, күн борзын Сылак изэндигити үргүү алғанын түрүлүктөччүү, эмис этии онгооччуу дъя-пүл-сөргөткүү үргөн ишкелбүт. Бишр бастанын шашы салынчын сарылтынай.

Бу уонча сыйлааңыта тутуалтубут, отчөнорто хана да суюх Чүүгий гиниөөй оюндуулнах, хааччыллылаах армас смырды дынэт. Билигни да улуска тарбахха баттанар тутуу дикхээ. Уүт туттараачтылар хайы-үйэ жалса-баран бүнүүттөр, дынз таша уу-чуумиу. Иширдээ наснышыт үзбүнттэр, хата, бааллар энд. Бүтәңүк үүткөрө настериизатор өнгүү аван сэв-иэрэктөрдүк турара. Мастердара И. Д. Трофимов уонна рабочий А. А. Аянитов күниссөйд үзүүмүүйэн оттуу барбыттар. Билигни инвалид, ханашааки уүт лаборанта М. А. Дыккоюшев практикантыгар сыйдьдар. Тын ханаайыстырылган академийнтын З-е курсун студентката Федора Синцова корсодод. Бу эрдэлтэн да билээ-корея сыйдьдар коллегиининтүү бололаа, көнсөнчид да улгуминук салаллар. Мастердара Иван Дмитриевич манна бу дынз ишнээ үзээд хана күн киниризбүттэн, оттон бу Михаил Афанасьевич да үүт лаборантынан 5-б сымын удэлииллэр. Бынчын, улуустаары эт-үүт комбинатын бишр халбагынабак-ка олоо тоотхүб чыжыннан болголтина

— Сарсыарда 8 ч., 30 мун. үзбөйтни сағалыбыт үшінна күпүс 12 часка бүтөбіт. Оттоқ электро-үт барадыма түүчини үләннібіт. Төс дистахх, үт суюн дыңи билдіріл, бойжыт да билдірібіт. Оноң үттү түркіз ағадан бірге жаңар. Дизель байжынтызға еуох.—дизель билдіріндерор Михаил Афанасьевич басулауда олардың үзілесін жаңар.

Балык ассо бир уртааларда дин сыйх хайутаң біз майын ортоттаса аныллан уләзебіттің буолбут. Итің спасын халаан уттуттай, сүзіл алдыныштыттан сибәстеммін. Балырының мам мыйми бүттүгө анылдыбыттар әбіт. Маның үйт тұттарааччылар зәниң бу

күн этом, болшетен тураллара. Итисиң тәрәйиниз-
ригәр тарсылық таҳсымбыта үзүлкәй. Иниес ортуның
уенна соғунында баар: үт туттараачы айызаабыта.
Кайында баалыныңайдашын, чааңашайдашын 30-ча эрэ киңи
туттарар әйт. Былымының бу 70-ча киңитки саат-
тахха, хайа тыырыбыт аңтардара суюх. Үт-аси кирип-
ти бишр ошук сарбайлышыбыт. Биринчиңиз моччироң
суюдар әбтәр үт мимматзагар да бөлбатах. Ол
сынчах бишртән, ал әбтәр былымының туттарының
быт үзүк дотация көзбөлән кишиниң быйынтыға
төнө-харча буюлара биллиштүттүү әйт. Ити, буюл-
лан барып, моччироң майданын аңтара бүттэ динр
жамитисе Дары Лъэ буюлласа.

лаах избильдик!

Баавынайдар уюниң чадырлайдар үттөрлийн бийзэр-ро арын сыйбар таңаллар. Манин улахан проблема суюх курдук. Үорэммиттар. Быныңтар сая ахеми үүтүү үчүнгөйдик, башар тэггинин эрпэлдэхен туттарар ханаайыстыбалар суюх буюлбатахтар. Ити ордук ула-хан баатырай таңбайынчылар. Ош ишенимдөө 4-Н

Ноговицына, К. С., Макаров балыншай халшаштыларын мания урутаан дааттыымлар, чайланыштарын И. В. Горюховы, Киндерлер курдуктар бүркүл орттагы

— Байыл, дотация билдириңиз, дьонү кытта туттарынга сыйах дуогабардаға да пілж. Көп күз рианаң испашың оғорон тутәбат. Сотору-сипиң тұлачыстыбыттыңар хонтуруу болупнай эккин төлөрүм.

Биши тутунаар кирдээх үүт сүөх,—дээр лаборант
Осс манин биши болиньтийн көрдүүбүт. Ол энэ
сэнийэрээстэрдэмшигт күех үүт (обрат) туттарасын
таа түншрүүлэхэд тийн. «Биэрэйт да ылбаттар
сабшинийн эх сүөх. Ол нийн, хаймынхий, таас
үүй үзбүүлэхгүй»,—дээн сүдүргүү энэштийн ылбат.
Кырдык, бурдук, комбикорм улзуус хайва та цэвэр
сүүбүттэй сабшинийн эхылаас бийнхьтийн
зарбаджаны хөгжлийн Ех хувьшиг 2-3 салбар.

Дэл, оюн, эзнилэнкэ үз бүтэцтээс түүх
ильтэллэр бородуусуйн чомчтууллэр эзнийг сий-
длон-сэргэ күнжээд настырыншатаа, хийзэт-
гэвчтэй энэ залуусын босгын хөгжлийн ний-

С. СЕМЕНОВА

C. CEMENTOSS.

УЛУУСКА КУЛЬТУРА САЙДЫНЫН ИСТОРИЯТАН

(жазыкта. Ниний ханымат тохеүнину 17-күнүнәсөн №-тар кор).

луултарты тутуу перспективийн байлдаа бишрдин колхостарынын уонна национализмийн оюнбүлгүүбүтүү уонна орбайын социалистический эзбешетшилигээтийгээр иширбите. Бастыг үзүүнтэри чиэстээнийн, болиуруоска эннэдэг биччэрдээр, диспуттар, конференциялары мытаргага, огивең хамынчалары уонна тышлан суруувааллары, таңааралга онтоо да атын национализмийн штарт-өйдөтөр үзүүлэри мытаргага сорук ылымынчалары. Нэйлийнинь бадатын уонна санаабылын билээр ишиттэн культура төрилтөлөрнүү отчуоттарын ирдиир буолбуттара. Культура төрилтээлэрийн үзүүлэрийн сургуульээр, хонтуруулах Собоаттар тэр талыллан үзүүлжилтээрээ. Хас бишрдин кулууц бистайчанийн саастаантых самодействительность коллективтаах буолуутуун ирдиллэрээ. Ол ишиттэн куруүуоктары сезон устата үзүүлэтихэхтээрээ. 60-иус сялларга билээр-костер үзүүлэх кулуунчаларынан Мымдацаа-йылдаабы (Дьячковская Е. С.), Алдардаабы (Протодьяконов И. И.), Уус-Тааттатааын (Иванов Р. А.) кулуунчалар Чуранчылтааын культура Дыкетэ, (Аманатогча М. П.) буолбуттара.

Бу сырларга күлтүрә үгүс ұлғыннан Саха АССР Верховный Съездтин Президиумундай Бочоутуң Грамоталарының нацараадалазымыннан. Капшыр истердің Хонтобө сельской библиотекатын ұлғынта Анилова Мария Петровна, Мындақдайын киномеханика Нөев Дмитрий Иванович, Чурапчы музикальной оскульптыры директоры Гоголев Андрей Петрович, Хадаар «Кырыс» общественний библиотекатын ұлғынта Елисеева Мария Дмитриевна балларда. Сыл айыннан уусураи самодеятельностиң жорүү, күлтүрә эстафеталарын мыттың ишкі сирег—Чурапчыга уоцина Ытың-Күолға кининен баралада, Маниса сүрүнисин біз аймынынтын, бейз оғоңынтардың күрахтарда, иштат олоңду, үзгелдер ранпорт-фотоальбоминар жип-пазданы.

1963 салдааха тыы спирнүү уус-ураан самоделтельни
ноңын корүү З-с турал Якутскайга ымыттылбаста.
Онио улахан театрлизованчай концернын ыкты-
быттар. Концерт бэлгүүн театр речиссера СР үтү-
злах артиба Эдуард Алексеевич Буриашев уочна
Саха АССР үтүүлүүх артиба Георгий Порфирьевич
Алексеев ызыннаттара. Уус-ураан самоделтельни
корүүгө бийлиг оройчуммут республикана бастылгы-
пар ахсааништарыгар сыйдьдар. Ол курдук, Игнатий
Слепцов, Лука Турини, Агрифена Кузьмина, Елена
Назарова улахан таланттарынан дынуу сохтороллиро.

3 1964 салдаахха бас мыйн 27-29 күниаригээр Манайца хийн оройгоонд иоруоттан тахсывт талааныарны көрүү ытыллыбыта, Оюн Алексеевский оройгоондтан 12 хийн пяцтыбыта. Кинийэр истэригээр олонхойн Михаил Соров, хомусчут Лука Николаевич Туриин, хомусчут Мария Филипповна Башин, тойрук сут Николай Протасов, иоруот мастер, шистэгчэн М. Е. Филимонова, республикаада билээр ырыншынтар Аида Николаевна Седалищева, Баийбаттан Аида Николаевна Науструева баалзара.

Бу көрүү күниндөң 1904 салын күнүнүгөрөнүүлгөнгөн көрүүтүнүн айынынтын Дыэстин общественниң салынанын төрийн эргэ райсовет исполнокумун уураада тахсыйбыт. Ошко олодуран культура отдельнагар кининде көрүүт айынынтын Дыэстин салалтатын кинин туғаашаах секцияларына эннэттээх дьюнно-ро сынымалыбыттара. Композитор Федот Семено-вич Аргунов — музыкальной секциины, сурубаччы А. С. Бродников фольклорга уонна автордары кытта улар, художник С. Н. Семенов уруйнуга салайнаачыларынан аныкчылыштара. Мамы тэнэ архивладын искусствоң эмис түстүзүү салайзар дөн баар булуттара. Норуот айынынтын Дыэстэ саңа төрийн эз-зән ишүү орбуючыларын арахсаннар, мыйлана хвалбята. Учугэй үзүлээх культура үзүннүүртүрүүлгөннөөн айындарынан материаллык базаларын бергөтүүгө орбуюн колхозтара бийзәләрки читирит тен эбиз үбү короллелүүрүүлгөн эзбөх концепциалар измәнлүүлүктөө.

М. ГЕРАСИМОВА.

